
BOLDIZSÁR GÁBOR

A BÉKETÁMOGATÓ MŰVELETEK KIALAKULÁSA, FEJLŐDÉSE, HELYE A KATONAI MŰVELETEK RENDSZERÉBEN

Boldizsár Gábor százados a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktorandusza. 1993–94 között ENSZ katonai megfigyelő volt Mozambikban. Részt vesz a békefenntartó erők kiképzésében és a megfigyelők felkészítésében. 1997-től a Nemzetközi Megfigyelő Tanfolyam oktatója.

A II. világháborút követő majd fél évszázados időszakot, alapvetően a két szuperhatalom és a környezetükben kialakult szövetségi rendszerek szembenállása határozta meg, melyben többé-kevésbé megvalósult a politikai és katonai stabilitás, ami a bipoláris rendszer nagyfokú stabilitását eredményezte globális szinten. Ez a stabilitás megjelent a szövetségesi rendszereken belül is, a tagállamok együttműködésében.

A 90'-es évek elején bekövetkezett változások szétrobbantották ezt a statikus stabilitást, és felszínre törtek az elfojtott indulatok, valamint számos új kihívás is megjelent. A normális nemzetközi együttműködés fenntartása illetve kiépítése érdekében szükségessé vált (válik) a stabilitás valamilyen szintű biztosítása, az anarchia kiiktatása. A globális szembenállás megszűntével a régiók stabilitása lett az első számú feladat, és a régiók biztonságának „összegéből” ered a globális biztonság.

A hidegháború megszűntével a 90'-es évek elejétől számos olyan új biztonsági kihívás, kockázat jelent meg a világon és szűkebben Európában, aminek kezelésére csak részben vagy egyáltalán nem voltak felkészülve az államok. Ezek közül is csak néhány az, ami katonai erővel kezelhető. A változások hatására a haderők feladatrendszerén belül súlyponteltolódás tapasztalható. Az utóbbi tíz évben a haderő háborús feladatai mellett egyre nagyobb szerepet és nyilvánosságot kapnak az úgynevezett nem háborús katonai műveletek^{1[1]}, amelynek a létszámot, politikai,

1[1] Military Operations Other Than War — MOOTW.

gazdasági, katonai jelentőségét, összetettségét és veszélyességét tekintve egyik legfontosabb része a béketámogató műveletek^{2[2]}.

A fogalom vizsgálata során tapasztaljuk, hogy az 1990-es évek elejéig békefenntartó tevékenységről esik szó, és alapvetően az ENSZ által vezetett missziókban. Boutros Ghali is megtartotta ezt a fogalmat, de ki is egészítette még néhány definícióval. A ma már jobban elterjedt és a hivatalos terminológiában elfogadott béketámogató művelet megnevezés a NATO-tól ered, és ennek a tevékenység-halmaznak egyik eleme a békefenntartás.

Korai béketámogató műveletek

Az I. világháború előtt az európai nagyhatalmak sok esetben vettek részt különböző többnemzetiségű demonstratív és blokádk ellenőrzési feladatokban haditengerészeti erejükkel. Az Osztrák—Magyar Monarchia katonái négyszer hajtottak végre a szárazföldön is „béketámogató” tevékenységet ebben az időszakban.^{3[3]} Ilyen, több ország részvételével végrehajtott művelet volt a balkáni, a kínai, a krétai és a szkutari „Tűzoltási Hadművelet”.

Az ENSZ béketámogató tevékenysége

A béketámogató műveletekről beszélve, szükséges annak az ENSZ alapdokumentumnak a részeit ismertetni, amely a nemzetközi életben a legnagyobb legitimitással bíró jogforrás, és amihez a világon eddig a legtöbb ország csatlakozott és vall magáénak: az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya.^{4[4]}

Az Alapokmány preambuluma világosan megfogalmazza az ENSZ létrejöttének okait: „*Mi, az Egyesült Nemzetek népei elhatározzuk azt, hogy megmentjük a jövő nemzedékét a háború borzalmaiktól, amelyek életünk folyamán kétszer zúdított*

^{2[2]} Peace Support Operations — PSO.

^{3[3]} RAVASZ István: Krétai tűzoltási hadművelet. In: Magyarország az I. világháborúban, Lexikon A—Zs, Petit Real, Budapest, 2000. 62. o.

^{4[4]} Charter of The United Nations. United Nations, New York, 1993.

kimondhatatlan szenvedést az emberiségre, újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett”.

Az Alapokmány 1. fejezetének 1. cikkelye a nemzetközi béke és biztonság megőrzését, a viták békés rendezését, az emberi és kisebbségi jogok szavatolását, a népek egyenjogúságának biztosítását teszi a szervezet alapvető céljává.

Bár a békefenntartást nem említi konkrét formában az Alapokmány, a 29. cikkely lehetőséget biztosít: „*a Biztonsági Tanács olyan kisegítő szervezeteket létesíthet, amelyeket feladatainak elvégzéséhez szükségesnek tart*”.

A viszályok békés rendezését részletezi a VI. fejezet — különös tekintettel a 33., 37. cikkelyekre — törekszik arra, hogy a vitában érintett felek maguk próbálják megoldani azt, szükség esetén az ENSZ segítségével.

A VII. fejezet meghatározza az eljárásokat a béke veszélyeztetése, megszegése és támadó cselekmények esetén, míg a VIII. fejezet a regionális megállapodásokkal foglalkozik.

Az 1945-ben alapított szervezet megalkotói olyan kollektív biztonsági rendszert kívántak kialakítani, amiben a tagoknak — lehetőleg minél több — közös célja és akarata a biztonság megteremtése. Ennek érdekében minden tag kinyilvánította, hogy egymás között vagy harmadik állammal szemben kizárják a támadó háborút, az agressziót, támadás esetén a kollektív biztonság elvének megfelelően egymásnak segítséget nyújtanak, és a kialakult vitákat békés úton kívánják megoldani.

A béketámogató műveletek korszakai

A szakirodalom a béketámogató műveleteket két korszakra osztja, melynek választóvonalát a bipoláris világrend megszűntével egy időben, a 90'-es évek első negyedére datálhatók. A korszakhatár nem jelenti azt, hogy az elkövetkező időben nem találkozzunk korábbi típusú műveletekkel, csak azt, hogy az „új” került előtérbe.

Első generációs tevékenység, más néven hagyományos típusú tevékenység, ami 1948-tól az 1992—93-ig terjedő időszakot jellemezte és alapvetően — néhány kivételtől eltekintve — az ENSZ hajtotta végre. A hidegháború ideológiai szembenállása időszakában az ENSZ nem volt az univerzális kollektív biztonság intézményrendszere. A megosztott világban a szervezet nem tudta megakadályozni azt a közel 150 fegyveres konfliktust, amire a II. világháború után került sor. Az említett konfliktusok kb. 25%-ával az ENSZ érdemben tudott foglalkozni, és ezek

felénél sikerrel oldotta meg a problémát.^{5[5]} Az első generációs béketámogató tevékenységek, azok helyszínei és típusai jelzik, hogy azokra csak akkor kerülhetett sor, viszonylag rövid időn belül, ha abban a két szuperhatalom egyetértett. ^{6[6]}

Alapvetően kéttípusú hagyományos békefenntartói (a béketámogató műveleteken belül) tevékenységet különböztethetünk meg ebben az időszakban.^{7[7]}

A kis létszámú és fegyvertelen katonai megfigyelőkből^{8[8]} álló missziók. Az első ilyen az 1948-ban az arab—izraeli háború után felállított misszió (UNTSO) volt.

A békefenntartó fegyveres erőkkel végrehajtott missziók, amelyek feladata a szembenálló felek között ütköző terület létrehozása, az erők szétválasztása, a tüzszünet, a békeegyezmények betartásának ellenőrzése. Az első ilyen típusú misszió felállítására 1956-ban került sor a Szuezi-válság idején. Az ENSZ Közgyűlés felhatalmazásával a Sínai-félszigeten és a Gáza övezetben, az egyiptomi és izraeli csapatok szétválasztására alakult misszió (UNEF—I).

Természetesen volt néhány kivétel is, ami nem illik bele az I. generációs tevékenységekről alkotott képbe, de mégis a korszakot jellemezték. Ilyen volt az ENSZ Alapokmány VII. fejezete alapján vívott koreai háború, a Dél-Afrikát és a Dél-Rhodesiát sújtó gazdasági szankciók. A korszakon belül is választóvonalat alkotott a kongói békefenntartó művelet (UNOC), 1960—64 között, ahol 234-en vesztették életüket, többek között az akkori főtitkár Dag Hamarskjöld is.^{9[9]} De e kivételek közé sorolható a „más” szervezetek által végrehajtott műveletek is.

Összességében elmondható, hogy az ebben az időszakban felállított missziókat az alábbiak jellemezték:

- ◆ a konfliktusban, válságban érintett államok beleegyezésével és a BT, illetve néhány esetben a Közgyűlés felhatalmazásával hajtották azokat végre;
- ◆ a békefenntartó erők kötelékébe csapatokat küldő országokat a konfliktusban érintettek is elfogadták, hozzájárultak azok katonai erejének telepítéséhez saját területükön;

5[5] ENSZ Akadémia. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 1993. 31. o.

6[6] PRESTON—ROLAND—WISE: Men in Arms. Harcourt Brace Jovanovich Inc., Orlando (Florida, USA), 1991. 383. o.

7[7] JOSHUA Sinai: Overview of United Nations Peace Operations; In: UN Peace Operations, Case Studies. Pentagon, Washington DC (USA), 1995. 7. o.

8[8] UN Military Observer — UNMO.

9[9] PRESTON—ROLAND—WISE: i.m.: 382. o.

- ◆ a békefenntartó erők csak önvédelemből használták fegyverüket;^{10[10]}
- ◆ az esetek nagy többségében a szembenálló felek területi alapon szerveződött és önálló, szervezett katonai erővel rendelkező egységek (országok, szakadár tartományok stb.) voltak, így a béke biztosítása a frontvonal és annak körzetének megszállásával, fegyvermentesítésével volt megvalósítható (pl. az Irak—Iráni háborút lezáró tűzszüneti vonal mentén felállított övezet ENSZ erők általi megszállása, az UNIMOG misszió);
- ◆ legfontosabb tevékenységük az erők szétválasztásának és visszavonulásának, a megkötött egyezmények betartásának ellenőrzése volt, alapvetően passzív módszerekkel (pl. megfigyelés).

A második generációs tevékenységre akkor került sor, amikor a hidegháború megszűntével új kihívások jelentek meg, és veszélyeztették a nemzetközi békét, biztonságot. Természetesen megmaradtak az első generációs békefenntartó missziók, technikák és eljárások, de az új kihívások új alkalmazási elveket igényeltek. Az új korszak kezdetén az ENSZ-főtitkár meghatározta azokat a lehetséges új eszközöket, amelyekkel a válságok egész spektruma kezelhető. Az Amerikai Egyesült Államok felvállalta annak a koalíciós háborúnak a megszervezését, melynek célja az ENSZ BT határozatának érvényesítése, kikényszerítése az Irak által megszállt Kuvaitban. Számos regionális szervezet, intézmény, együttműködés felvállalta a béketámogató műveleteket, felvette azokat feladatai közé.

A szakirodalom a második generációs béketámogató műveletek kezdetét az 1992-ben kezdődött ENSZ szomáliai missziójához (UNOSOM) köti,^{11[11]} ahol a módosított BT-határozat feladatul szabta a békefenntartó erőknek, hogy a rosszabbodó biztonsági környezetben „minden lehetséges eszközzel” biztosítsák a humanitárius műveleteket. 1993-ban az Alapokmány VII. fejezete értelmében UNOSOM—II. néven az új-régi misszió feladata: ha kell fegyveres erővel is biztosítsa a humanitárius segítség-szervezeteket, az egyezmények betartását és a biztonság megteremtését.^{12[12]}

A második generációs műveletek jellemzői:

- ◆ a regionális szervezetek fokozott szerepvállalása;

10[10] ENSZ Akadémia. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 1993. 32. o.

11[11] ENSZ Akadémia. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 1993. 32. o.

12[12] TISOVSZKY János: Az ENSZ és a békefenntartás. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 1997. 117. o.

- ◆ az államok közötti konfliktusokat felváltották a belső, polgárháborús helyzetek, így mind a frontvonalak, mind a szemben álló erők nehezen azonosíthatóak;
- ◆ új feladatként megjelent a demokratikus választások előkészítése és lebonyolítása, a hatalom átadásának segítése, a humanitárius segélyműveletek támogatása az emberi szenvedések enyhítése érdekében;
- ◆ a szembenálló erők összpontosítási körletbe vonultatása, leszerelése, az új, demokratikus alapon működő hadsereg felállítása;
- ◆ a törvény és közrend megteremtése, fenntartása főként rendőri és rendészeti erőkkel;
- ◆ szankciók betartása és betartatása;
- ◆ ha kell, az egyezmények betartatásának fegyverrel való kikényszerítése;
- ◆ fontos szerepet kapott a megelőzés, mint a konfliktus kialakulásának és a válság terjedésének gátló eszköze;^{13[13]}
- ◆ menekültáradat és azok kezelése;
- ◆ a béke és biztonság érdekében tevékenykedő szervezetek növekvő száma.

A regionális szervezetek béketámogató tevékenysége

Nemcsak az ENSZ képes béketámogató műveleteket végrehajtani és koordinálni a nemzetközi béke és biztonság érdekében. Számos regionális szervezet, ideiglenes szövetség, országok csoportja is hajthat végre ilyen feladatokat, az ENSZ Biztonsági Tanács felhatalmazásával — amire az Alapokmány VIII. fejezete ad lehetőséget — vagy, mert az érintett felek egyetértenek, elfogadják békesegítő jelenlétet és tevékenységet. A nem ENSZ-szervezetek a 90'-es évek elején felismerve a megváltozott világ új kihívásait, maguk is felvették a béke védelmét feladataik közé.

Az EBEÉ és az EBESZ tevékenysége

^{13[13]} JOSHUA Sinai: Overview of United Nations Peace Operations; In: UN Peace Operations, Case Studies. Pentagon, Washington DC (USA), 1995. 8. o.

Az EBEÉ-folyamat 1973-ban indult és 1975-ben került sor a záróokmány aláírására, amely a II. világháború után először tartalmazta Európa — Albánia kivételével — az USA és Kanada képviselőinek aláírását egy dokumentumon. A hidegháború korában ez a záróokmány kifejezte: a megosztott Európában a két szembenálló blokk rendezni kívánja közös ügyeit. A béke és biztonság előmozdítása érdekében megállapodtak az együttműködés alapelveiben, a különböző katonai tevékenységek bejelentéséről és a folyamatos konzultáció érdekében utókonferenciák megtartásáról. A Helsinki tárgyalássorozat (1973—1975) az együttműködés három dimenzióját (biztonsági, gazdasági, emberi jogi) jelölte meg, amelyek a hidegháborúban és a 90'-es években más-más hangsúllyal kerültek napirendre.

Az 1990-ben a NATO és a Varsói Szerződés országai által aláírt CFE Szerződés fegyverzetkorlátozásai jelentősen elősegítették Európa biztonságának kialakítását. 1990-ben az EBEÉ-csúcstalálkozón a résztvevő állam- és kormányfők aláírták a Párizsi Charta-t, amely értékelte a Helsinki folyamatot és az Európában végbement enyhülést. Az aláírók elkötelezték magukat a demokratikus alapelvek tiszteletben tartása mellett. A Charta értelmében Bécsben felállították a Konfliktus-Megelőző Központot, melynek feladata a legfelső irányító és döntéshozó szerv, a Tanács munkájának segítése a válságkezelésben, konfliktus-megelőzésben. A Központon belül a Konzultatív Bizottság feladata a katonai-politikai biztonsági kérdések megtárgyalása és rendezése. Az EBEÉ legitimitását a vitatott ügyekben konszenzussal hozott döntés biztosította. Ez a kialakult gyakorlat alapján nem tette lehetővé konfliktus-helyzetben a gyors és hathatós beavatkozást. A helyzet feloldására 1992-ben a Külügyminiszteri Tanács prágai ülésén megszületett az új megoldás: „konszenzus mínusz egy”. Ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy az EBEÉ — majd pedig az EBESZ — a konfliktusban érintett országok beleegyezése nélkül is tehetett lépéseket a helyzet rendezése érdekében.^{14[14]}

1992-ben a Helsinki Csúcstalálkozón az EBEÉ tagországok képviselői elfogadták azt a dokumentumot, amely „A változás kihívásai” címet viselte és megalapozta az EBEÉ válságkezelési és konfliktus-megelőzési mechanizmusát, melynek gerincét a békefenntartás adja. A dokumentumban felkérték a különböző nemzetközi szervezeteket — így a NATO-t is —, hogy támogassák békefenntartó tevékenységüket.

Az EBEÉ 1994. évi budapesti dokumentuma, ami „Az igazi partnerség jele egy új korszakban” címet viseli, és amelynek keretében az értekezlet szervezetté alakult, kimondják a tagországok, hogy fokozni kívánják együttműködésüket az ENSZ-szel valamint más regionális szervezetekkel. Az ENSZ Alapokmány VIII. fejezete

14[14] SZABOLCS Ottó (szerk.): Biztonságpolitika. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 1997. 119. o.

értelmében, „*mint regionális szervezet törekszenek a vitás ügyek békés rendezésére, még mielőtt azt az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé terjesztenék.*” Összességében elmondható, hogy az EBESZ békefenntartó tevékenységét alapvetően az ENSZ Alapokmány VI. és VIII. fejezete alapján kívánja megvalósítani. Az ENSZ viszont kész mandátumot adni a regionális biztonsági szervezeteknek, ha az a nemzetközi biztonsági rendszer legitimitásának fenntartásához szükséges.^{15[15]}

Az EBESZ 1999-es isztambuli csúcstalálkozóján kiadott dokumentuma is foglalkozik a békefenntartás kérdésével.^{16[16]} A dokumentum eseti alapon és a konszenzus megléte esetén konkrét ügyben felvázolja annak a lehetőségét, hogy az EBESZ mandátumot adjon a békefenntartó tevékenység végrehajtására, szoros együttműködésben a különböző nemzetközi szervezetekkel.

A európai béke és biztonság megteremtése és fenntartása, stabilizálása érdekében az EBEÉ/EBESZ komoly lépéseket tett és tesz is. Összefoglalva elmondható, mivel a szervezet törekszik a legnagyobb legitimitás fenntartására, ezért a válságok kezelésének és a konfliktusok megelőzésének eszköztárából hiányzik a katonai kényszerítő erő alkalmazása (amit az ENSZ esetében az Alapokmány VII. fejezete tesz lehetővé). Az EBESZ fontos hangsúlyt helyez a megelőzésre, előrejelzésre, a viták békés rendezésére — főként politikai eszközökkel — valamint a béke fenntartására és a rendezés után a bizalom és együttműködés elősegítésére.

A NATO szerepe

A NATO-tagországok állam- és kormányfői részvételével 1991. novemberében Rómában megtartott csúcstalálkozón kiadott nyilatkozat szerint a biztonságot fenyegető új kihívások kezelése nem hárulhat egyes intézményekre, hanem megoldásukban közösen kell tevékenykedni a nemzetközi békében és biztonságban érintett szervezeteknek.^{17[17]}

A NATO béketámogató tevékenységének szükségességéhez a Jugoszláviában dúló polgárháború és az ENSZ Védelmi Erők^{18[18]} korlátozott képességei vezettek. Az

15[15] KOFI A. Annan: Preventing War and Disaster, 1999 Annual Report on the Work of the Organization. United Nations Department of Public Information, New York, 1999. 36. o.

16[16] OSCE Istanbul Summit: Charter For European Security. Istanbul, November, 1999. 46. cikk

17[17] SZÓNYI István: Együttműködés a NATO és az egyéb nemzetközi szervezetek között In: A NATO mint politikai és katonai szövetség, Egyetemi jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Biztonsági tanulmányok tanszék, Budapest, 1999. 67. o.

18[18] UN Protection Forces — UNPROFOR.

ENSZ Alapokmány VII. és VIII. fejezete lehetővé teszi, hogy a Biztonsági Tanács határozatát — a békekikényszerítését is — egy regionális szervezetre bízsa. A NATO már 1992. februárjában felszólította a jugoszláviai polgárháború résztvevőit, hogy tegyék lehetővé az ENSZ-erők feladat-végrehajtását. Négy hónappal később, június 4-én a NATO-tagállamok külügyminiszterei oslói ülésén bejelentették, hogy a szervezet kész eseti alapon segítséget nyújtani az EBEÉ békefenntartó tevékenységéhez. Egy hónappal később, július 1-jén a NATO Helsinkiben rendezett ülésén a résztvevő miniszterek bejelentették, hogy a NATO a NYEU-val összehangolja a Szerbiát és Montenegrót sújtó ENSZ-szankciók végrehajtásának ellenőrzését. Szeptember 12—13-án a NATO-tagországok kifejezték szándékukat az ENSZ békefenntartó tevékenységének támogatására. Októberben a NATO AWACS repülőgépei megkezdik a Bosznia-Hercegovina felett elrendelt ENSZ repülési tilalom ellenőrzését.

A NATO és az ENSZ együttműködésének fontos időpontja volt 1992. decembere. A NATO-tagországok védelmi miniszterei kijelentették, hogy a szervezet feladatai közé fel kell venni az ENSZ és EBEÉ békefenntartó tevékenységének támogatását. A támogatást eseti alapon és a saját eljárási elvek szerint hajtják végre. B. B. Ghali ENSZ főtitkár levélben kérte a NATO főtitkárát, Manfred Wörnert, hogy nyújtson további segítséget a BT-határozatok betartására Jugoszlávia területén, beleértve a repülési tilalom és a fegyvermentes övezetek ellenőrzését is. A NATO felkészült a repülési tilalom betartására és a védett övezetek, fegyvermentes területek ellenőrzésére és biztosítására. A szorosabb együttműködés érdekében a két szervezet összekötő tiszteket vezényelt egymáshoz.

1993. februárjában a NATO felkészült a légi tevékenység további kiterjesztésére, vagyis az ENSZ humanitárius szállítmányainak légi úton történő célba juttatására. Eközben folyt a felkészülés az ENSZ repülési tilalmat elrendelő határozatának ellenőrzésére, amit április 12-én a NATO meg is kezdett.^{19[19]}

1993. augusztusától bevezették a „kétkulcsos” rendszert, amely szerint mind a NATO, mind az ENSZ részéről jóvá kellett hagyni az esetleges légicsapást.^{20[20]}

Az 1994. februári, a sarajevói piactér ellen elkövetett — vélhetőleg szerb — tüzérségi támadás hatására a NATO bejelentette, a város körüli 20 kilométeres zónában támadást intéz minden nehézfegyver ellen. Február 28-án sor került az első légi harcra, négy jugoszláv repülő megsértette a repülési tilalmat, és azokat a NATO-gépek megsemmisítették. Áprilisban a NATO-légierő elszenvedte első veszteségeit, egy brit repülőgépet lőttek le. Júliusban a NATO-tagországok külügyminiszterei kifejezték készségüket, hogy készek új feladatokat is vállalni a

19[19] Adatok a NATO Kézikönyv. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, valamint NATO Információs és Sajtóiroda, Brüsszel, 1997. 371—380. o.

20[20] SZÖNYI István: i.m.: 69. o.

bosznia-hercegovinai béke megvalósításában. Szarajevó közelében augusztus 5-én a NATO-repülőgépek földi célokra mértek csapást ENSZ-kérésre, azok után, hogy a szerbek nehézfegyvereket zsákmányoltak az ENSZ által őrzött raktárakból. Szeptember 22-én szerb támadás ért egy UNPROFOR-járművet, melyre válaszként a NATO légiereje közvetlen segítséget nyújtva megsemmisített egy harckocsit. A repülési tilalmat és az önvédelemhez való jogot a NATO-repülőgépek mind szélesebben értelmezték, így november 24-én támadást hajtottak végre egy föld— levegő rakétaindító állás ellen.^{21[21]}

1995. november 1-jén megkezdődtek az USA-beli Daytonban a boszniai béketárgyalások, ami felhatalmazta a NATO-t a békemegállapodás ellenőrzésére a helyszínen 60 000 fővel. December 14-én a Bosznia-Hercegovinában élő három etnikai csoport vezetői Párizsban aláírták a Bosznia-i Békeszerződést. Másnap, 15-én az ENSZ BT 1030-as számú határozatával felhatalmazást adott a többnemzetiségű, NATO vezette^{22[22]} béketámogató erők felállítására. December 16-án a NATO szárazföldi erői is bekapcsolódtak a béketámogató műveletekbe, ezzel teljessé téve az alkalmazási lehetőségek, eljárások teljes skáláját, és december 20-án az UNPROFOR átadta a parancsnokságot az IFOR részére.

1991. május 7-e után — amikor a jugoszláv védelmi miniszter bejelentette, hogy országában polgárháború van — az eltelt 15 hónap alatt a NATO három haderőneme közül kettő, a haditengerészet és a légierő megkezdte részvételét a konfliktus megoldásában. A haditengerészeti erők először megfigyelő, ellenőrző, majd pedig az embargó betartását kikényszerítő feladatokat láttak el. A légierő első lépésben felderítési céllal kezdte meg tevékenységét, majd részt vett a humanitárius szállítmányok célba juttatásában, ezt követően megkezdte a járőrözést Bosznia-Hercegovina légterében. A légi tevékenység egyre szélesebb skálára terjedt ki. Megjelent a légiharc, a kijelölt földi célok támadása, majd a közvetlen légitámogatás és végül a megelőző csapás.

A NATO hangsúlyozta, hogy továbbra is elismeri az ENSZ BT elsődlegességét a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában mind globális, mind regionális szinten.^{23[23]} A NATO a béketámogató műveletekben kétféleképpen vehet részt. Vagy a saját vezetési rendszere irányítása alatt és eljárás módjainak alkalmazásával, tehát erőit nem rendeli alá más szervezetnek. Esetenként bizonyos képességeket (pl. szállítás, felderítés, információ elemző-értékelés) ad „kölcson” — más szervezeteknek, például a CJTF-konceptió értelmében a NyEU, tágabb értelemben az EU részére. A bipoláris világ felbomlása után a NATO kereste helyét a

21[21] Adatok a NATO Kézikönyv 381—395. o. alapján

22[22] Implementation Forces — IFOR.

23[23] The Alliance's Strategic Concept, NAC—S (99) 65. NAC, Washington DC, 1999. 15. pont

megváltozott világban. Új feladatát a béke és biztonság saját területen és azon kívüli megteremtésében és megtartásában találta meg.

A Nyugat Európai Unió (NyEU)

A NyEU az 1992-ben meghirdetett petersbergi feladatait (humanitárius és mentési feladatok, békefenntartási feladatok, harcoló erőként válságkezelési feladatok, beleértve a béketeremtést is) csak óvatosan és korlátozott mértékben — nem olyan széles skálán, mint a NATO — kezdte meg.

Az első, nemzetközi békét és biztonságot szolgáló tevékenységét 1987—88 között hajtotta végre a Perzsa-öbölben, ahol aknamentesítést végzett. 1991-ben részt vett az Öböl-háborúban, ahol az embargó ellenőrzését és a kurdok menekítését, humanitárius segítségnyújtást végzett. 1992-től Jugoszlávia elleni embargó ellenőrzésében az Adriai-tengeren és a Dunán vett részt. A szárazföldön Mostárban és Albániában vett részt rendőri erőkkel, rendőri feladatok ellátásában.

A 90'-es évek elejétől vagyunk tanúi az Európai Unió (EU) és NyEU kapcsolatok elmélyítésének. Ma még nem biztos, hogy mi lesz a NyEU jövője, megszűnik, beolvad, vagy önálló életre kel. Az EU 1992-ben elfogadott Maastrichti Szerződése a NyEU-t védelmi összetevőjének tekinti, és megbízza az Unió biztonság- és védelempolitikai kérdéseinek kidolgozásával, amit a NYEU Maastrichti Nyilatkozatában felvállal.

A NYEU petersbergi feladatait (1. fejezet), az 1996-ban elfogadott és 1997-ben életbe lépett, a Maastrichti Szerződést felülvizsgáló EU Amszterdami Szerződése felvállalta, és az Unió feladatai közé emeli, amit a NYEU Brüsszeli Nyilatkozatában elfogadott. Az együttműködés következtében 2000 márciusában az EU három új, ideiglenesen felállított intézménnyel bővült, amelyek alapvetően a közös kül- és biztonságpolitika megvalósítását hivatottak szolgálni. A Politikai és Biztonsági Bizottság és a Katonai Bizottság mellett felállított Katonai Törzs végrehajtja a korai előrejelzést, helyzetértékelést és a stratégiai tervezés mellett a petersbergi feladatokat is. A már többször említett Petersbergi Nyilatkozatnak hazánk szempontjából más aktualitása is van. A nyilatkozat III. fejezete a tagság típusait és a különböző jogokat és kötelezettségeket taglalja. Hazánk NATO tagsága óta a NyEU-ban Norvégia, Törökország, Csehország és Lengyelország mellett társult tagi státuszt szerzett (azok az országok, amelyek a NATO-nak tagjai, de az EU-nak nem). A társult tagoknak lehetősége van a NYEU üléseken részt venni, felszólalni, javaslatot tenni, de alapvetően szavazati joggal nem rendelkeznek. Abban az esetben viszont, ha bármely társult tag, így hazánk is erőket bocsát a NyEU által katonai műveletekben való

alkalmazásra, abban a konkrét ügyben ugyanolyan jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezik, mint a teljes jogú tagországok.^{24[24]}

Egyéb kezdeményezések

Egyéb kezdeményezés az, ahol a szembenálló felek elfogadják és kérik az adott szövetség jelenlétét a békemegállapodás ellenőrzésére.

Több mint negyedszázados kezdeményezés volt az a négy állam által végrehajtott „béketámogató” művelet, amelynek az volt a feladata, hogy USA és Vietnam által vívott háború lezárásaként ellenőrizze és felügyelje^{25[25]} a törékeny tűzszünetet, 1973—75 között több mint 700 magyar katona részvételével.

Több nemzet hadserege között az akkori Magyar Néphadsereg is jelentős létszámmal képviseltette magát ebben a nemzetközi megfigyelői misszióban.

A volt Szovjetunió tagállamaiból alakult Független Államok Közössége (FÁK) békefenntartó erői felügyelik a tűzszünet és a békeegyezmény betartását Tadzsisztánban és Grúziában, ahol EBESZ- és ENSZ-erők is jelen vannak.^{26[26]}

A yom kippuri háború után 1975-ben a szembenálló Egyiptom és Izrael egyetértett abban, hogy a Sínai-félszigeten állítsanak fel egy elektronikus korai előrejelző rendszert a váratlan támadások megakadályozására.

A megfigyelő rendszer létesítésére és üzemeltetésére az Amerikai Egyesült Államokat kérték fel, ami US Támogató Művelet elnevezéssel megkezdte a rendszer telepítését, és 1979-ben üzembe helyezték.

Ez a misszió 1982-ig maradt fenn, amikor a Többnemzetiségű Erők és Megfigyelők (MFO) elnevezés váltotta fel a misszió nevét. Az MFO-t az 1978-as camp david-i háromoldalú (Egyiptom, Izrael, USA) szerződés hívta életre, és jelenleg 11 országból érkezett katonák és rendőrök — köztük 41 fő magyar — őrködnek a térség békéjén. Az MFO-hoz hasonló műveletre került sor az izraeli—libanoni

24[24] DUNAY—GAZDAG (szerk.): Nyugat-Európai Unió. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1994. 164. o.

25[25] Nemzetközi Ellenőrző és Felügyelő Bizottság — International Commission of Control and Supervise — ICCS.

26[26] TISOVSZKY János: i.m.: 141., 143. o.

határon, ahol amerikai, francia és olasz erők láttak el béketámogatói szolgálatot, szintén a két fél egyetértésével, de az ENSZ BT határozata nélkül.^{27[27]}

Katonai erők a béketámogató műveletekben

A részvétel feltételei

Az általam vizsgált négy nemzetközi szervezet által vezetett béketámogató műveletekben résztvevő katonai erőket a tagországok önként, saját nemzeti megfontolásaikat figyelembe véve, szuverén döntési jogukkal élve ajánlották fel, majd biztosították a közös erőfeszítéshez.

Ez igaz mind a fegyveres, mind pedig a fegyver nélküli megfigyelői állomány biztosítására. Általánosságban a szervezet megnevezése nélkül a folyamat az alábbi lépésekben zajlik le:

- ◆ vagy létezik, vagy kialakulóban van egy nemzetközi jogi felhatalmazás a művelet végrehajtására. Ez lehet ENSZ BT határozat, mandátum vagy a szembenálló felek tűzszüneti- vagy békeszerződése, amiben felkérnek egy kívülálló szervezetet annak ellenőrzésére. Ha szükséges, vagy ha mód van rá, a szervezet egyeztet a szembenálló felekkel, mely ország részvételét fogadják el a békefolyamat elősegítésére, ellenőrzésére;
- ◆ a szervezet előzetesen tájékoztatja a tagországok képviselőit, külügyminisztériumait a várható béketámogató feladatról, az erők méretéről és összetételéről, valamint kéri a tagokat, tegyenek felajánlást az erők biztosítására;
- ◆ a tagország képviselője vagy külügyminisztériuma, figyelembe véve a nemzeti erőforrásokat, érdekeket és konzultálva a haderő irányítóival megteszik felajánlásaikat, mekkora és milyen erőt, mennyi időre és milyen feladatra tudnak biztosítani a művelethez;
- ◆ a szervezet a beérkezett ajánlatokat feldolgozza, és az így rendelkezésre álló erőket beilleszti a feladat ellátásához szükséges, felállítandó szervezetbe. A felkérés — ajánlás — értékelés addig zajlik, ameddig egy önállóan funkcionálni képes szervezet kialakíthatóvá válik;

^{27[27]} PRESTON—ROLAND—WISE: i.m.: 384. o.

- ◆ a szervezet visszaigazol és hivatalosan felkéri a tagországokat, hogy a művelethez szükséges erőket — vagy azok csak egy részét — biztosítsa;
- ◆ a tagország elfogadja a felkérést és visszaigazol a szervezet felé, illetve végrehajtja a kijelölt erők felkészítését;
- ◆ a szervezet kiadja a művelet szervezeti és működési szabályzatát, amely rögzíti a misszió felépítését, alárendeltségi viszonyokat, az ellátás rendjét, az élet-, munka- és pihenési feltételeket, juttatásokat, a feladatokat, a diszlokációt, a fegyverhasználat szabályait és sok más fontos adatot.

A jogi feltételek teszik tisztává, világossá és legitimmé a béke és biztonság érdekében alkalmazott fegyveres erők és más résztvevők erőfeszítését.

A nemzetközi jogi háttér biztosításához szükséges:

- ◆ az ENSZ BT határozata és kiadott mandátuma, amely értelmében az eddigi ENSZ-, NyEU-, NATO-erőfeszítések történtek, vagy az érintett felek megállapodása a békéről, amelynek felügyeletéhez külső segítséget kérnek fel, ahogyan az történt az MFO- vagy számos EBESZ-misszió esetén;
- ◆ a mandátum műveletenként más és más, de fontos elv, hogy a (biztonsági) környezet változása esetén — a Bartlett-modell hat kulcsváltozója alapján^{28[28]} — újra kell gondolni a többi is, a mandátum módosítása is szükséges az új feladatok, változó hatáskörök és fegyverhasználatok meghatározása érdekében;
- ◆ a fegyveres erők műveleti területen történő állomásoztatásának, feladat végrehajtásának, szabad mozgásának és jogi felelősségének — beleértve az egyéni büntető jogi felelősséget is — szabályozása a szemben álló felekkel;
- ◆ a szervezet és a csoportokat küldő ország közötti megállapodás a részvételtől, felelősségről, az erők ellátásáról, és ha van, a költségek visszatérítésének rendszeréről.

Belső jogi kérdésekben országonként eltérő a szabályozás. Hazánkban az Alkotmány az 1998-ban elfogadott „Biztonság és védelempolitikai alapelvek”, a honvédelemmel kapcsolatos különböző törvények, a honvédelmi miniszteri, a vezérkar főnöki és főcsoportfőnöki intézkedések és utasítások szabályozzák.

28[28] BARTLETT—HOLMAN—SOMES: A stratégia és a haderőtervezés művészete In Biztonságpolitikai szöveggyűjtemény I. kötet. ZMNE, Budapest, 1999. 178. o.; a hat kulcsváltozó: biztonsági környezet, szűkös erőforrások, célok, eszközök, stratégia, kudarc kockázata.

A fegyveres erők összetétele

A fegyveres erők összetételét, felszereltségét és felkészítettségét alapvetően a művelet típusa (békés, erőszakos, segítségnyújtás), mérete, az időjárási és terepviszonyok, az infrastruktúra, az egészségügyi és közbiztonsági helyzet valamint a távolságok határozzák meg.

Összességében a katonai erőknek képesnek kell lennie az önellátásra és az önvédelemre, valamint rugalmasnak és rendkívül mozgékonyaknak kell lennie, tekintettel a felelősségi területek nagyságára. Funkcionális szempontból természetesen mind a katonai felső vezetés, mind pedig az önállóan tevékenykedő végrehajtó erők szintjén megtalálható mind a négy alapelem: vezető és vezetésbiztosító, végrehajtó, végrehajtást biztosító és ellátó valamint logisztikai erők.

Békés eszközök alkalmazása során az erők alapvetően könnyű fegyverzettel és szállító járművekkel felszerelt egységek, de megőrzik önvédelmi képességüket. Erőszakos eszközökkel végrehajtott béketámogató műveletekben megtalálhatóak a könnyű fegyverzetű erők is, de a páncélos, tűzéségi és páncélozott szállító harcjárművel felszerelt erők valamint harci helikopterek, a légi és tengeri erők is megjelennek. Minden olyan haderőnem, fegyvernem és szakcsapat megtalálható, amely szükséges a hatékony, fegyveres úton történő (ENSZ Alapokmány VII. fejezet) akarat érvényesítéséhez.

Humanitárius feladatok során az erők összetételének súlypontja eltolódik a szállító- (légi, földi, vízi) kapacitás növelése, a táborépítési, egészségügyi ellátó, műszaki berendezések és anyagok nagyszámú biztosítására, természetesen megteremtve a fegyveres biztosítás, önvédelem feltételeit is.

Alkalmazott eljárások

Valamennyi haderőnem megtalálható a béketámogató műveletekben, bár a légierő és a haditengerészet inkább speciális „diplomáciai”, elrettentő, kényszerítő és információgyűjtő feladatokat lát el. A szárazföldön feladatot végrehajtó erők viszont sokkal részletesebb és összetettebb műveleteket végeznek, a többi haderőnem támogatásával.^{29[29]}

^{29[29]} JWP 3—50, Peace Support Operations. The Permanent Joint HQ J7, Nortwood Middlesex, UK. I—3. o.

Tengeri műveleteket, alapvetően a NATO és a NyEU alkalmazza. Ekkor olyan feladatokat látnak el, mint a tengeri útvonalak, partszakaszok, kikötők lezárása, embargók, szankciók betartatása, megfigyelések folytatása, vagy aknamentesítés, erők, eszközök szállítása valamint felderítés és a szárazföldi erők támogatása.

Légi műveletek szintén a NATO és a NyEU által alkalmazott tevékenység, melynek célja a felderítési és szállítási feladatokon túl a légtérelőrzés, repülési tilalom betartatása valamint a szárazföldi erők közvetlen támogatása továbbá a kijelölt tiltott helyen tartózkodó célpontok támadása és a kutató-mentő feladatok biztosítása.

Szárazföldi műveletek során a katonai erők alapvető feladata a szembenálló erők szétválasztása, ütköző zóna létesítése, egyezmények és törvények betartásának ellenőrzése, a konfliktus kitörésének és terjedésének megakadályozása valamint segítségnyújtás más szervezetek munkájához. A földrajzi elhelyezkedés szempontjából két különböző műveleti típust ismerünk. Az egyik a „vonal”-, a másik pedig a „területellenőrzés”.

A *vonalellenőrzés* jellemzője, hogy ez általában egy határvonal, két ország, vagy egy elszakadni kívánó terület és az anyaország között valósul meg. Ilyen választóvonalak találhatók Cipruson (UNFICYP) vagy Irak—Kuvait (UNIKOM) között. Az elválasztás érdekében egy demilitarizált ütköző zónát hoznak létre, ahol csak a béketámogató erők tartózkodhatnak fegyverrel. Ezek az erők ellátják a terület és az ott élők ellenőrzését, biztosítását, megakadályozandó a konfliktus újbóli kitörését. Jellemzően ilyen típusú feladatra két ország reguláris hadereje által vívott háborúk után kerül sor.

A *területellenőrzésre* általában a polgárháború sújtotta országokban van szükség ott, ahol nincsenek vagy rendkívül szövevényes frontvonalak találhatóak, így nem lehetséges azok mentén az erőket szétválasztani és visszavonultatni. Ebben az esetben a szétválasztás eszköze a gyülekező helyek kijelölésével oldható meg. A szembenálló erők a területen elfoglalt súlyuknak megfelelően minden katonai élőerővel és eszközökkel ezekre a pontokra kötelesek vonulni, ahol a béketámogató erők regisztrálják és ellenőrzik őket, így megelőzhető az összeütközés kiújulásának lehetősége.

Minkét esetben az információgyűjtésben, egyezményesértések, bűncselekmények kivizsgálásában nemcsak a katonai, hanem a rendőri (UNCIVPOL) erők és más önkéntes szervezetek alkalmazottai is részt vehetnek.

A béketámogató műveletekben, a hagyományos értelemben vett harci cselekményeken túl (általában békekikényszerítés) számos sajátos eljárás mód alakult ki az elmúlt több mint 50 év során.

A jövő béketámogató műveletei

A bipoláris világrend felbomlása után a nagy reguláris haderőkkel végrehajtandó fegyveres összeütközés lehetősége lecsökkent Európában és a föld más térségeiben is. Új, többdimenziójú bonyolult veszélyforrás-rendszer jelent meg (jellegük, intenzitásuk szerint: feszültség, válság, konfliktus és háború).

E négy — intenzitásánál fogva eltérő — állapot teljes mértékben kifejezi az adott ország, vagy csoport más országhoz vagy csoportokhoz való viszonyát, kezdve a békeállapottól egészen a nukleáris háborúig. Ezt a felosztást nevezte el Bartlett konfliktus spektrumnak.^{30[30]}

Mind az ENSZ Békeprogramja, mind a NATO és a NyEU béketámogató műveleti felosztása lefedi ezt a konfliktusspektrumot. Ellentétben az EBESZ-szel, ami egyetlen pontban különbözik: nem alkalmaz erőszakot a viták és a válságok rendezésében.

Az utóbbi évek konfliktusai sokban eltérnek a korábbiaktól, az államok közötti konfliktusok egyre inkább háttérbe szorúlnak. Mivel a világ országainak csak kevesebb, mint 20%-a etnikailag homogén^{31[31]} (pl. Afrika mintegy 40 államában ezerféle etnikum él), így az országokon belüli konfliktusok aránya és száma megnőtt. A világ országainak csak a felében van olyan etnikai csoport, ami a lakosság 75%-át teszi ki.^{32[32]} Mára már a világon bekövetkező fegyveres konfliktusok 90%-a az államokon belül és nem pedig azok között zajlik le, ami jelentős szenvedést zúdít a polgári lakosságra és semmibe veszi az emberi jogokat.^{33[33]} Az országokon belüli konfliktusokban a fegyveres harc, a támadás célja nem a terület megszerzése vagy megtartása, hanem a valamilyen más

30[30] BARTLETT—HOLMAN: The Spectrum of Conflict: What Can It Do for Force Planners? In Strategy and Force Planning. Strategy and Force Planning Faculty, Naval War College, Newport, RI. 1995.

31[31] KOFI A. Annan: Preventing War and Disaster, 1999 Annual Report on the Work of the Organization. United Nations Department of Public Information, New York, 1999. 6. o.

32[32] JOSEPH S. Nye, Jr.: What New World Order? In: Strategy and Force Planning. Strategy and Force Planning Faculty, Naval War College, Newport, RI. 1995. 79—80. o.

33[33] KOFI A. Annan: i. m.: 19. o.

tulajdonságokkal (vallás, bőrszín, etnikum) rendelkező embercsoport feletti ellenőrzés megszerzése, az agresszor akaratának rákényszerítése.

Vita alakult ki az állam szuverenitása és az emberi jogok elsődlegessége tekintetében. Elbújhat-e egy ország és annak vezetése a szuverenitás elve mögé, ha országának bármely megkülönböztetett csoportja ellen erőszakot követ el, vagy egy nemzetközi „hatalom” ki kell, hogy álljon a kisebbségek védelmében? A biztonság oszthatatlanságáról vallott nézet választ adhat ezekre a kérdésekre.

De a népirtás, valamely kisebbség jogait sértő agresszió megakadályozása nem azonos az ország politikai rendszerének kívülről való megváltoztatásának jogával és lehetőségével. Kofi A. Annan, ENSZ-főtitkár 1999. évi ENSZ-napi üzenetében fontos feladatként emelte ki, hogy „...sok helyen az emberek brutalitásnak és erőszaknak vannak kitéve. Mindent el kell követnünk, hogy a XXI. század békésebb és emberibb legyen.” Az ENSZ-főtitkár december 29-én felszólította a Biztonsági Tanács tagjait, hogy az eddigieknél hatékonyabb erőfeszítéseket tegyenek a háború kitörésének megakadályozására. A főtitkár szerint az államokon belüli konfliktusok megelőzésének egyetlen, hatásos módja az lehet, ha a Biztonsági Tanács kijelenti: kész konkrét lépések megtételére, ha emberiség elleni bűntetteket követnek el bárhol a világon.^{34[34]}

Véleményem szerint, a legújabb generációs béketámogató műveletekben (a régi feladatokon túl) az egyetemes emberi jogok szavatolása, a közigazgatás és a jogrend kiépítése és működtetése az átmeneti időszakban valamint más szervezetekkel történő együttműködés gyakoribbá válása és fontossága kerül előtérbe. Fontos a regionális szervezetek bevonása és aktív részvétele a konfliktusok megoldásába, hiszen jelentős ismeretekkel és kapcsolatokkal rendelkeznek a térségben, a konfliktus részeseiről, részeseivel valamint számos „rokoni” vonás (nyelv, vallás, kultúra, gazdasági érdek) is fellelhető. A műveletek során olyan feladatok megoldására is sor kerülhet, amiket eddig zömmel az ENSZ rendőri erők, humanitárius, emberi jogi és más civil szervezetek végeztek, de nem rendelkeznek elegendő kapacitással. A jövő konfliktusainak másik két ismérve a központi irányítás és a kis közösségek szintjén megjelenő bénultság. A széteső állam-, jog- és kormányzati rendszer, nem létező vagy nem kialakult központi akarat és irányítás, a közösségek és a család széthullása valamint a bűnözés fokozódása számos új feladatot állítanak a megoldásra törekvő szervezetek elé.

Az egyik rendkívül érzékeny pontja a hatékony nemzetközi fellépésnek a béke és biztonság megteremtése érdekében a valamennyi biztonsági dimenzióban tevékenykedő résztvevők között megvalósuló együttműködés. Ezt a feladatot kívánja ellátni a CIMIC néven közismertté vált intézményrendszer. A CIMIC,

34[34] Magyar Nemzet, Külpolitikai Szemle, 1999. december 1. (szerda), 2. o.

vagyis a polgári-katonai együttműködés számos új feladatot és egyben problémát jelent a benne résztvevő katonák, de a civilek részére is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BARTLETT, HOLMAN, SOMES: A stratégia és a haderőtervezés művészete In Biztonságpolitikai szöveggyűjtemény I. kötet. ZMNE, Budapest, 1999.

BARTLETT, HOLMAN: The Spectrum of Conflict: What Can It Do for Force Planners? In Strategy and Force Planning. Strategy and Force Planning Faculty, Naval War College, Newport, RI. 1995.

BOUTROS Boutros-Ghali: Békeprogram. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 1992.

Charter of The United Nations. United Nations, New York, 1993.

DUNAY—GAZDAG (szerk.): Nyugat-Európai Unió. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1994.

ENSZ Akadémia. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 1993.

JOSEPH S. Nye, Jr.: What New World Order? In: Strategy and Force Planning. Strategy and Force Planning Faculty, Naval War College, Newport, RI. 1995.

JOSHUA Sinai: Overview of United Nations Peace Operations; In: UN Peace Operations, Case Studies. Pentagon, Washington DC (USA), 1995.

JWP 3—50, Peace Support Operations. The Permanent Joint HQ J7, Nortwood Middlesex, UK.

KOFI A. Annan: Preventing War and Disaster, 1999 Annual Report on the Work of the Organization. United Nations Department of Public Information, New York, 1999.

Magyar Nemzet, Külpolitikai Szemle, 1999. december 1. (szerda).

NATO Kézikönyv. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, valamint NATO Információs és Sajtóiroda, Brüsszel, 1997.

OSCE Istanbul Summit: Charter For European Security. Istanbul, November, 1999.

PRESTON—ROLAND—WISE: Men in Arms. Harcourt Brace Jovanovich Inc., Orlando (Florida, USA), 1991.

RAVASZ István: Krétai tűzoltási hadművelet In: Magyarország az I. világháborúban, Lexikon A—Zs. Petit Real, Budapest, 2000.

SZABOLCS Ottó (szerk.): Biztonságpolitika. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 1997.

SZABÓ Sándor: A békefenntartás és a NATO béketámogató műveletek kialakulása, fejlődése, Egyetemi tansegédlet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Műszaki hadműveleti-harcászati tanszék, Budapest, 1999.

SZABÓ Sándor—PADÁNYI József: Angol nyelvű műszaki szakkifejezések gyűjteménye. Tansegédlet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2000.

SZŐNYI István: Együttműködés a NATO és az egyéb nemzetközi szervezetek között In: A NATO mint politikai és katonai szövetség, Egyetemi jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Biztonsági tanulmányok tanszék, Budapest, 1999.

TISOVSZKY János: Az ENSZ és a békefenntartás. Magyar ENSZ Társaság, Budapest, 1997.

The Alliance's Strategic Concept, NAC—S(99)65. NAC, Washington DC, 1999.

